

Сервачак О. В. Придятько Е. М. Придятько С. П. ВПЛИВ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ ЗВО НА ПРОФЕСІЙНИЙ ТА ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

<https://doi.org/10.31474/2077-6780-2019-1-90-99>

У статті узагальнено результати вивчення проблеми професійного та особистісного самовизначення, досліджено рівень готовності школярів та студентів здійснювати професійний вибір. Запропоновано комплексний підхід вирішення проблеми шляхом реалізації інформаційного, діагностично-консультативного та розвиваючого підходів.

Ключові слова: *особистісне та професійне самовизначення, самопізнання, професійна підготовка, молодіжне безробіття, професійна зрілість.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сьогодення українського суспільства, що характеризується соціально-політичною напруженістю та нестабільністю, викликає у людей різного віку, а особливо у молодих, невпевненість у завтрашньому дні, розхитує внутрішні орієнтири, призводить до пошуку нових ідеалів та загострює проблему самовизначення юної особистості.

Аналіз останніх досліджень та публікації в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Соціологи та педагоги на початку ХХ століття розпочали дослідження проблем основних механізмів соціалізації особистості та пошук ефективних засобів активізації процесу самопізнання та самовизначення, як відносно самостійних етапів соціалізації (М. Вебер, Е. Муньє, Е. Еріксон, В. Франкл, А. Маслоу, А. Бандура та ін). Зростання інтересу до проблем самовизначення викликало формування різних підходів до вивчення й розуміння процесу усвідомленого прагнення індивіда зайняти певну позицію. Сучасна українська психологічна

наука (Н. Головка, К. Обуховський, Л. Коган, Л.Божович, І. Дубровіна) розглядає самовизначення як одну із сторін соціалізації особистості, актуальну соціально-психологічну проблему формування свідомості, життєтворчості, стилю життя людини, що потребує подальшого теоретичного та практичного вивчення.

Самовизначення особистості підлітка та юнака залежить від того, наскільки він готовий взяти відповідальність, за своє життя (К.О. Абульханова-Славська), до здійснення вибору життєвих цілей та пріоритетів (Д.О. Леонтьєв), наскільки розвинуті його рефлексивні здібності (С.Д. Неверкович, Н.В. Самоукіна), сформовано образ свого місця у міжособистісних відносинах та професійному світі. (П.А. Шавір). С.Л. Рубінштейн зазначав: «Русійні сили розвитку самосвідомості потрібно шукати в зростаючій реальній самостійності індивіда, яка проявляється у зміні його взаємостосунків з людьми, що поряд» [2]

Формування цілей статті. За результатами емпіричних досліджень проблем соціалізації пропонувати підходи до розв'язання проблем, пов'язаних з рівнем професійної самовизначеності молоді.

Виклад основного матеріалу дослідження. Навчальний процес у вищому закладі освіти передбачає поряд з теоретичним навчанням набуття умінь використовувати придбані знання на практиці, бути готовим до адекватно-ефективного вирішення виробничих проблем і задач у майбутній професійній діяльності. Навчальна діяльність студентів є основним засобом вдосконалення особистості молодої людини: розвитку її потенціалу. У процесі навчання та спілкування молода людина усвідомлює свої здібності та інтереси, починає свідомо аналізувати свої сильні й слабкі сторони, пізнавати власну відмінність від інших, поступово корегує стихійно засвоєнні з

дитинства загальнокультурні, соціальні, ціннісні установки батьків, корегує мотиваційно-регулятивну сферу та формує власний образ майбутнього. [1]

Студенти, незалежно від факультету та спеціальності, яку вони обрали, практично однаково налаштовані як на здобування професійних знань, так і на активне занурення в процес самопізнання. Отже, важливо побудувати навчальний процес як діалог між професіональним і особистісним становленням.

Особливістю свідомості людини є сприйняття всього нового, навчального матеріалу крізь призму значимості «особисто для мене». Якщо у студента з'являється таке активне особистісне сприйняття об'єкта пізнання, він починає самостійно задавати актуальні й значимі для нього, нові запитання, пред'являти додаткові вимоги, виявляти глибоку зацікавленість до навчального матеріалу. Саме так починається дуалістичне поєднання процесів навчальної діяльності та особистісного самовизначення, які відкривають можливості для формування живого особистісного знання, яке, в свою чергу, сприяє активному розвитку особистості й допомагає молодій людині знайти себе у безмежно-багатогранному професійному й життєвому розмаїтті. Про нерозривність ціннісно-сислової сфери студентів свідчать їхні відповіді на запитання щодо мети і цінності професійної діяльності, для більшості з них це занадто складне запитання на яке вони не здатні дати обґрунтовану відповідь. Гуманітарні предмети розкривають перед студентами неповторний, духовний світ людини. Але традиційна форма викладання предметів людинознавчої орієнтації не дає можливості юній особистості знайти відповіді на хвилюючі питання: «Хто я? Як знайти своє місце в житті? Як досягти життєвого та професійного успіху? В чому виявляється саме мій успіх?» та багато інших. Крім того, починаючи з першого курсу у студентів технічного напрямку таких предметів залишається

зовсім мало, крім того вони від юнаків та дівчат отримують статус другорядних.

Отже, важливим завданням викладачів усіх навчальних курсів, в першу чергу, тих, що складають основу професійної підготовки, є створення таких умов в навчальному процесі, що будуть активізувати внутрішній процес пізнання й самовизначення. Подаючи навчальний матеріал, необхідно звертати увагу студентів на те, які запитання необхідно поставити самому собі у зв'язку з тематикою навчального матеріалу, які асоціації виникають, які думки народжуються при цьому, як цей матеріал може бути включений до майбутньої життєвої та професійної перспективи юнака чи дівчини. Цінним може стати візуалізація чи програвання в ділових іграх та тренінгових вправах окремих «картин» майбутнього. Допоможуть «приміряти» на себе ті чи інші моделі професійної та життєвої активності віртуальні та реальні зустрічі з виробництвом, та його представниками. Складання алгоритмів вирішення конкретних комунікативних, професійних проблемних ситуацій може стати дієвим засобом формування мотивації на успішне вирішення власних життєвих завдань, розвитку самостійності та ініціативи у прийнятті рішень. [3.]Такі форми навчальної роботи сприяють накопиченню позитивного досвіду життєтворчого процесу та в подальшому успішній адаптації у професійній діяльності та особистісній самореалізації.

Актуалізація відповідних почуттів і емоцій у процесі пізнання нового допомагає студенту пізнати самого себе. Так зав'язується діалогічна єдність навчальної діяльності й процесу особистісного самовизначення, яке відкриває реальні можливості для формування особистісного знання, яке, в свою чергу, сприяє розвитку всіх складових особистості. Інтелектуальна робота щодо осмислення та уточнення своєї ціннісно-сислової сфери є саме тим засобом за допомогою якого у свідомості молодшої людини з'являється потреба у

такому внутрішньому діалозі. Яку саме інформацію з тексту навчального матеріалу студент буде черпати й вважати значимою для себе, які оцінки дасть одержаній інформації, які саме знання будуть формувати його світогляд – це й буде визначати ціннісно-сміслові вподобання в його картині світу та рівень соціально-професійної, життєвої активності.

Професія – це свідомий вибір русла діяльності, де кожен має докласти чи не найбільше своїх сил та старань. Проблема підготовки молоді людини до професіонального самовизначення набуває особливої актуальності у світі потенційно безмежних можливостей, безлічі різноманітних професій, і, водночас, економічної та соціальної нестабільності нашої держави. На законодавчому рівні в Україні гарантовано право вільно обирати професію, а також гарантовано безплатне сприяння державними службами зайнятості у підборі підходящої роботи і працевлаштуванні відповідно до покликання, здібностей, професійної підготовки, освіти, з урахуванням суспільних потреб [7]. Однак молоді люди продовжують здійснювати неадекватний до потреб ринку професійний вибір, що підтверджують факти: за даними Держстату, рівень безробіття серед української молоді стабільно вище, ніж в інших вікових групах: 15,7-23,1%. Крім того, 52% взагалі працюють не за фахом, бо вже маючи диплом починають усвідомлювати помилковість обраного фаху, його не відповідність своїм інтересам, здібностям, темперальним характеристикам тощо. Молодіжне безробіття і невідповідність кваліфікації виконуваної роботи – найбільш очевидні проблеми, які викликані цілою низкою економічних, соціальних причин, серед яких, і відсутність цілеспрямованої та ефективної профорієнтаційної роботи з молоддю. До того ж молодіжне безробіття призводить до більш високих державних витрат через виплати допомоги, недоотриманих податкових платежів у бюджет держави. Непрацевлаштована молодь схильна до довгострокового безробіття, частіше має проблеми зі здоров'ям та скоює правопорушення. Усі ці

проблеми прямо чи опосередковано впливають на економічну та соціальну ситуацію в Україні загалом [11].

Зважена позиція юнаків і дівчат у процесі вибору професії формує мотивацію суб'єкта освітнього процесу, позитивно впливає на якість освіти. В свою чергу, помилковий вибір створює проблемну ситуацію в навчальному процесі через небажання студентів докладати максимально можливих зусиль у засвоєнні знань, які не становлять вже для них особливої цінності.

Положення загальної концепції готовності до професійної діяльності розглядали М.І. Дяченко, К.К. Платонов, С.Л. Рубінштейн, загальнотеоретичні положення психології з профорієнтаційної роботи в закладі освіти досліджували Н.А. Побірченко, С.М. Чистякова, психолого-педагогічні та соціальні розробки проблеми професійного вибору належать Є.О. Клімову, В.А. Федоришину, Л. Голомштоку, Е.М. Павлютенкову [9].

Проблема вибору професії в різних її ракурсах привертає увагу й українських дослідників. Можна зазначити теоретичні розробки в площині педагогіки та психології (Ж. Вірна, О. Вітківська, Г. Костюк, В. Лісовський, В. Моляко, В. Моргун, Л. Сохань, Б. Федорішин, Г. Чередниченко, С. Чистяков, І. Чорна та ін.), соціології (С. Головаха). За останні роки з'явилися дослідження у філософії освіти (В. Андрущенко, В. Аза, А. Джура, В. Кремень, М. Михальченко, Г. Москалик та ін.) [4].

Д. Сьюпер, автор теорії професіонального розвитку, розробив ступеневу модель професійного розвитку людини, визначив чинники, які впливають на вибір професії та виділив поняття «професійна зрілість», яка є основою успішного професійного визначення й має низку основних характеристик. А саме: зацікавленість у тому, щоб зробити професійний вибір, використовуючи всі наявні ресурси, прагнення до отримання нової інформації, планування

бажаного місця роботи, перманентність професійних уподобань протягом тривалого часу, зрілість інтересів, незалежність від інших людей і обставин під час вибору професії, реалізм професійних позицій, відповідність цінностей обраної роботи інтересам людини [10]. Близьке за змістом та складовими є поняття, Чернявської А.П «професійної готовності». Перший – це автономність, адже юнак буде задоволений своїм професійним рішенням (вибір або зміна професії, місце навчання, місце роботи тощо) тільки в тому випадку, якщо він буде сприймати це рішення як своє власне, а не нав'язане ззовні. Наступним параметром зазначається інформованість про світ професій та вміння співвіднести інформацію зі своїми особливостями. Для того, щоби вірно обрати професію, людина має володіти великим обсягом інформації двох рівнів: як про світ професій загалом, і про окремі професії чи групи професій, так і про власні здібності, інтереси, темпоральні характеристики тощо. У низці досліджень, описаних Д. Брауном і Л. Бруксом, також доведено, що для прийняття адекватного рішення оптант повинен володіти комплексною інформацією, тобто в нашому випадку – інформацією обох рівнів та отриманої з різних джерел. [5]. Наступними параметрами зазначено вміння приймати рішення та планувати своє професійне життя. Й останній чинник – це емоційне відношення. Період прийняття рішень, як і професійний шлях, завжди пов'язаний з емоціями. Вони можуть проявлятися в емоційному ставленні до різних професій та професійних груп і в емоційному відношенні до планування, до прийняття професійних рішень, до відповідальності за рішення та планування. Емоційний компонент у формуванні професійних уподобань проявляється в позитивному або негативному емоційному настрої, життєвому оптимізмі чи песимізмі, рівні емоційної врівноваженості та вмінні витримувати невдачі [10].

Для визначення рівня готовності школярів та студентів Покровська здійснювати адекватний професійний вибір автори використали діагностичну

методику «Професійна готовність» А.П. Чернявської, яка являє собою опитувальник, що складається з 99 питань, розділених за п'ятьма шкалами: автономність, інформованість, орієнтація в часі, прийняття рішення, емоційне ставлення. Усі питання пройшли перевірку на труднощі й дискримінативність та відповідають критеріям відбору завдань методики. Критеріальна валідність визначалася методом експертних оцінок, порівнянням результатів груп юнаків і дівчат та за результатами факторного аналізу.

Для проведення емпіричного дослідження було залучено школярів Родинської ЗОШ №35 (51 респондент) та студентів другого курсу ДВНЗ «ДонНТУ» (55 респондентів), віком 16-19 років. Отримані результати можна звести до наступних положень

Перший параметр, автономність, має середній показник серед школярів (55%) та вище середнього – у студентів (75%), що говорить про позитивні тенденції зростання рівня самостійності протягом навчання. Щодо показника інформованості, ситуація є дещо гірша: 50% серед старшокласників та 46% серед студентів. Показники таких параметрів, як вміння приймати рішення та планувати своє професійне життя, при низькому рівні автономності та інформованості логічно не можуть бути набагато вищими. Прийняття рішення дається обом групам опитуваних найскладніше – 40% та 37%. Планування має середній показник серед обох груп із різницею в декілька відсотків (51% і 55%). Та емоційне відношення має досить високі показники – 69% серед старшокласників та 78% серед студентів.

Результати дослідження свідчать про певну динаміку змін показників параметрів професійної зрілості протягом навчання у вищому навчальному закладі. Абсолютно природнім є зростання показника автономності серед студентів. Це, скоріш за все, пов'язано з переїздом до нового місця проживання, появою нових обов'язків та загалом зі зміною життєвих

обставин. Інші показники не дуже різняться: інформованість і вміння приймати рішення та планувати своє професійне життя знаходяться на середньому та низькому рівні. Закономірним є знаходження показників інформованості та планування на приблизно однаковому рівні, оскільки останній логічно впливає з першого: планування професійного життя – це безперервний процес, що включає в себе певну кількість етапів, першим із яких зазначається збір та обробка різноманітної інформації.

Отже, існує потреба у цілеспрямованій роботі над формуванням та розвитком складових професійної готовності серед студентів. Існують різні моделі професійної орієнтації, різноманітні методи та технології, які втілюють на практиці державні й приватні установи, організації, підприємства. Поряд із інформаційною допомогою у корекції професійного напрямку студентської молоді, пріоритетним є формування самостійності, вміння оцінювати себе в контексті ринку праці, прагнення до професійної конкурентоспроможності й мобільності [8].

Способом ефективного розв'язання проблеми низького рівня професійної готовності серед студентської молоді може послужити тільки комплексний підхід, який би включав у себе низку заходів:

- інформаційний підхід, який буде забезпечувати людину різною інформацією щодо попиту на ринку праці, перспективності тих чи інших професій, закономірностей функціонування світу професій загалом. Оскільки дефіциту цієї інформації завдяки мережі інтернет у наш час немає, то головне завдання – допомогти людині навчитися правильно шукати потрібну інформацію, з огляду на її потреби;
- діагностично-консультаційний підхід, який має на меті встановити схильність молодої людини до тієї чи іншої професії у відповідності з його особистими особливостями (профорієнтаційне та психологічне

консультування, комплексне тестування, ділові ігри, моделювання ситуацій вирішення професійних задач);

- розвиваючий підхід, який, допомагає молодій людині формувати професійно важливі якості, засвоювати необхідні знання, уміння, навички (тренінги, мастер-класи, консультації, вправи, рольові, ділові ігри).

Висновки за результатами дослідження, перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Поєднання вищезазначених підходів як головний інструмент профорієнтації може суттєво впливати на розвиток та покращення всіх показників професійної готовності, які було досліджено. В свою чергу, створення системи формування у молоді усвідомленої, виваженої, самотної позиції в ситуації професійного визначення може стати основою для підвищення якості освітнього процесу студентів українських вузів.

Особистісне та професійне самовизначення є центральним моментом студенського віку, крізь призму якого можна розглядати подальше становлення особистості, це єдиний, нерозривний процес. Студентські роки можуть стати важливим життєтворчим ресурсом, етапом становлення особистості в якості суб'єкта побудови своєї життєвої траєкторії та її реалізації при умові створення сприятливих умов для самопізнання та можливостей для життєтворчості особистості. Отже, важливим завданням вищого навчального закладу, всього науково-викладацького колективу є створення спиятливого, мотиваційно-стимулюючого освітнього простору.

Список використаної літератури

1. Бех І. Д. Інноваційна виховна технологія: сутнісні положення і шляхи реалізації / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 2014. – № 1. – С. 12–17.

2. Боришевський М. Дорога до себе: Від основ суб'єктності до вершин духовності : монографія / М.Боришевський. – К. : Академвидав, 2010. –416
3. Гуменюк О. Самотворення Я-концепції за модульно-розвивальної оргсистеми // Психологія і суспільство. – 2001. – № 2. – С. 33–76.
4. Дворніченко Л.Л. Сучасна профорієнтація: проблеми та перспективи розвитку // Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vchdpu/psy/2012_105_1/Dvorn.pdf
5. Дементьев И.В. Профессиональная ориентация: анализ научных подходов / И.В. Дементьев // Кіраванне у адукації. – 2008. – №11 – с. 56-62.
6. Закатнов Д.О. Стан і проблеми професійної орієнтації // Електронна бібліотека НАПН України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lib.iitta.gov.ua/2630/1/stProforientaciy_rtf.pdf
7. Кодекс законів про працю України. – К.:Либідь, 2000 – с. 844.
8. Муратова А.А. Профессиональная ориентация как компонент предпрофильной подготовки. Зарубежный опыт // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.jurnal.org/articles/2007/ped9.htm>
9. Попеско Е.Б. Компоненты готовности будущих социальных педагогов к профориентации старшеклассников // Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/pspo/2010_26_3/popesso.pdf

10.Чернявская А.П. Психологическое консультирование по профессиональной ориентации. – М., 2001 – с. 7-20

11.Яремко В. Думать о будущем: как профориентация школьников поможет экономике// ЛІГАБізнесІнформ. [Электронный ресурс]. – Режим
доступу: <http://biz.liga.net/upskill/all/stati/3291921-dumat-o-budushchem-kak-proforientatsiya-shkolnikov-pomozhet-ekonomike.htm>

Е.В. Сервачак, Э.Н. Придатыко, С.П. Придатыко

ГВУЗ «Донецкий национальный технический университет»

Влияние образовательного пространства вузов на профессиональное и личностное развитие студенческой молодежи

В статье обобщены результаты изучения профессионального и личностного самоопределения, исследовано уровень готовности школьников и студентов осуществлять профессиональный выбор. Предложено комплексный подход решения проблемы путем реализации информационного, диагностико-консультативного и развивающего подходов.

Ключевые слова: личностное и профессиональное самоопределение, самопознание, профессиональная подготовка, молодежная безработица, профессиональная зрелость.